

Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü¹

Şükrü Türköz²

Özet

Toplumsallaşma, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü kazanma sürecidir. Siyasal toplumsallaşma ise genel toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak bireyin üyesi olduğu topluma ait siyasal kültürü içselleştirme süreci olarak tanımlanabilir. Siyasal toplumsallaşma çok erken yaşlarda başlayan ve bireyin hayatı boyunca devam eden bir süreçtir. Bu süreçte birey üzerinde aile, okul, akran grupları, siyasal olaylar, siyasal örgütler ve medya gibi araçların belirli oranlarda etkisi bulunmaktadır. Bu araştırma bireyin siyasal toplumsallaşma sürecine etkisi bakımından “okulun”, daha özelden ise İmam Hatip Liselerinin rolünü tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda kartopu örneklem yöntemiyle tespit edilen 450 İHL mezununa anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS-24 istatistik programı yardımıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmada, siyasal toplumsallaşma sürecinde İHL’lerin mezunları üzerinde aile ve siyasal olaylar gibi araçlara göre sınırlı oranda bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte nispeten eski ve yeni dönem mezunlar arasında siyasal kimlik bakımından belirgin farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Siyasal Toplumsallaşma, İmam Hatip Liseleri, İHL Mezunları

1 Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında kabul edilen “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde İmam Hatip Liselerinin Rolü: Mezunlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sukurturkoz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6185-3785.

The Role of Imam Hatip High Schools in the Process of Political Socialization

Şükürü TÜRKÖZ

Abstract

Socialization is the process of gaining the culture of the society in which the person lives. Political socialization, as a part of the general socialization process, it can be defined as the process of internalizing the political culture of the society in which the person is a member. Political socialization is a process that starts at a very early age and continues throughout the life of the person. In this process, the agents such as family, school, peer groups, political events, political organizations and the media have certain effects on person. This research aims to determine the role of “school” in political socialization process, more specifically, it aims to identify the role of Imam Hatip High Schools. In this context, a questionnaire was applied to 450 IHL graduates determined by the “snowball sampling” method. The questionnaire data were interpreted with the help of SPSS-24 statistics program. In the study, it is concluded that IHL’s have a limited impact on graduates in the process of political socialization, compared to agents such as family and political events. However, significant differences were found between old and new graduates in terms of political identity.

Keywords

Political Socialization, Imam Hatip High Schools, IHL Graduates

دور الثانويات الأئمة والخطباء في عملية التنشئة الاجتماعية السياسية

شوكرو تركوز

الملخص

التنشئة الاجتماعية هي عملية اكتساب ثقافة المجتمع الذي يعيش فيه الفرد. يمكن تعريف التنشئة الاجتماعية السياسية بأنها عملية استيعاب الثقافة السياسية التي تنتمي إلى المجتمع الذي يكون الفرد عضوًا فيه كجزء من عملية التنشئة الاجتماعية العامة. التنشئة الاجتماعية السياسية هي عملية تبدأ في سن مبكرة للغاية وتستمر طوال حياة الفرد. في هذه العملية، يكون للوسطاء مثل الأسرة والمدرسة ومجموعات الأقران والأحداث السياسية والمنظمات السياسية ووسائل الإعلام تأثير معين على الفرد. يهدف هذا البحث إلى تحديد دور «المدرسة» وبشكل أكثر تحديدًا الثانويات الأئمة والخطباء من حيث تأثيرها على عملية التنشئة الاجتماعية السياسية للفرد. في هذا السياق، تم تطبيق استبيان على ٥٤٠ متخرجًا من الثانوية الأئمة والخطباء تم تحديدهم بطريقة أخذ العينات من كرة الثلج. تم تفسير معطيات الاستبيان تحليلًا لها بمساعدة البرنامج

الإحصائي SSPS-٤٢. في الدراسة، استنتج أن للثانويات الأئمة والخطباء في عملية التنشئة الاجتماعية السياسية تأثيرًا محدودًا على المتخرجين منها مقارنةً بالوسطاء مثل الأحداث السياسية والعائلة. ومع ذلك، تم العثور على اختلافات بارزة من جهة الهوية السياسية بين المتخرجين في الفصل القديم والجديد نسبيًا.

الكلمات الرئيسية

التنشئة الاجتماعية السياسية، الثانوية الأئمة والخطباء، المتخرجون من الثانوية الأئمة الخطباء

Giriş

Toplumsallaşma, genel anlamda bireyin çocukluktan itibaren içinde yaşadığı topluma uyum sağlama süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç, kişiye birçok alanda olduğu gibi içinde yaşadığı toplumun siyasal kültürü hakkında da bilgi sahibi olma imkânı tanımaktadır. Başka bir ifadeyle birey, genel toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak siyasal açıdan da toplumsallaşmaktadır. Bu bakımdan siyasal toplumsallaşma, bireyin hayatı boyunca devam eden bir süreç olarak kabul edilir ve bu süreçte birey üzerinde çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Alana ait literatüre göre, siyasal toplumsallaşma sürecinde birey üzerinde aile, okul, akran grupları, siyasal olaylar ve siyasal örgütler, kitle iletişim araçları ve diğer toplumsallaşma araçları belirli oranlarda etkilidir. Bu araştırmanın sınırları dâhilinde, bireyin siyasal toplumsallaşma sürecine etkisi bakımından “eğitim sistemi ve okulun”, özelde ise İmam Hatip Liseleri (İHL)’nin rolüne odaklanılmıştır.

Türkiye’de İmam Hatip Liselerinin öğrencilerin siyasallaşma süreci üzerinde etkili olup olmadığı uzun yıllardır tartışılmıştır. Gökaçtı’ya (2005: 18) göre Türkiye’de İmam Hatipler Liseleriyle ilgili tartışmaların en önemli sebebi, “bu okullardan yetişen kitlenin sahip olduğu varsayılan farklı zihniyet dünyası dolayısıyla giderek toplumda daha etkin konuma gelmesinin, sonunda Cumhuriyet devrimlerinden ve kazanımlarından geriye dönüğe sebep olup olmayacağı” endişesidir. Söz konusu endişe daha çok laik çevrelerce dillendirilmektedir. Ancak Akşit’e (1993: 100) göre laik çevrelerde de İmam Hatip Liselerinin faaliyetleri hakkında görüş ayrılığı vardır. Bunlardan bazıları Cumhuriyet değerlerine bağlı “aydın din adamı” yetiştirilmesi amacıyla bu okulların açık kalması düşüncesini desteklemektedir. Bazıları ise İmam-Hatip Liselerini laik Cumhuriyet karşıtı ve radikal/militan İslamcı nesillerin yetiştirildiği okullar olarak gördüklerinden bu okulların yaygınlaşmasına kesinlikle karşıdır. Bununla birlikte “İmam-Hatip” karşıtlığı yalnızca laik çevrelere has bir durum değildir. İmam Hatip Liselerinin sayısal artışı İslami hassasiyete sahip kesimler tarafından hoş karşılanırsa da bazı cemaat ve tarikatlar İmam Hatip Liselerini, laik ulus devletin “dini alanın denetim altına alınmasında kullandığı bir araç” olarak görmüş ve bu okullara şiddetle karşı çıkmıştır (Akşit ve Coşkun, 2005: 394). İmam Hatip Liselerinin toplumsal tabanı olarak da adlandırılabilir kesim ise dini eğitim ihtiyacının karşılanması noktasında yoğun bir destekle bu okullara sahip çıkmıştır. Diğer taraftan İHL camiasında bu okullardan

yetişen nesillerin amaçlanan kalitede yetişmediği, özellikle son dönemde yaşanan nicelik artışına rağmen nitelik olarak bir gerileme olduğu yönündeki (Bkz. Karaman, 2014: 12; Kara, 2017: 287) eleştirel tartışmalar da devam etmektedir.

Görüldüğü üzere İHL'ler ve mezunları çok sayıda eleştirel yaklaşımın muhatabı olmaktadır. Subaşı'na (2004: 129) göre söz konusu eleştiriler karşısında oluşan “kuşatılmışlık ve dışlanmışlık duygusu teolojik düzeyde arzu edilen başarının da bir türlü yakalanamaması ile birleşince” bu durum dolaylı olarak bir savunma psikolojisine dönüşmekte ve İHL mezunları sürekli olarak bu türden iddialar karşısında kendilerini geri plana çekerek içe kapanmakta, hatta bazen İHL mezunu olduklarını gizleyebilmektedir.

İHL'lerin öğrenci ve mezunları üzerindeki etkisinin siyasal boyutlarını analiz edebilmek ihtiyacına istinaden, bu çalışmanın temel amacı; İmam Hatip Liselerinin bireylerin siyasal kültürüne, siyasal tutum ve eğilimlerine ve neticede siyasal davranışlarına etki edip etmediği, eğer etki ediyorsa bu etkinin boyutlarını ve sınırlılıklarını tespit edebilmektir. Bu amaç doğrultusunda yanıtı aranan öncelikli sorular şunlardır;

- i. İmam Hatip Liseleri'nin mezunlarının siyasal görüş, siyasal tutum ve siyasal davranışları üzerinde bir etkisi var mıdır?
- ii. İHL mezunları siyasal kimlik bağlamında kendilerini nasıl tanımlamaktadır?
- iii. İmam Hatip Liseleri, mezunları üzerinde ailelerden bütünüyle “farklı” ve yeni (veya özgün) bir siyasal kimlik oluşturmaktadır mıdır?

Çalışmanın omurgasını bu sorulara cevap bulmak oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, İHL'den mezun olan bireylerin bizzat kendilerinden elde edilecek bulgular ışığında mezunların siyasal kültürü, siyasal davranışı, siyasal tutum ve eğilimleri hakkında fikir sahibi olmak hedeflenmektedir. Böylece yukarıda ana hatlarıyla çizilmeye çalışılan İmam Hatip Liseleri ve siyaset ilişkisi bağlamında zaman zaman gündeme gelen tartışmaların ideolojik bir çerçeveye hapsolmeden daha sağlıklı bir zeminde yapılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Siyasal Toplumsallaşma Kavramı

En genel tanımıyla “toplumsallaşma, insanın toplumsal bir varlık haline gelerek toplumun üyesi olması ve kazandığı toplumsallığı hayatı boyunca sürdürmesi sürecidir. Bir toplumun üyesi haline gelmek, o toplumdaki toplumsal ilişkileri belirleyen normların, değerlerin, inançların benimsenmesi ya da içselleştirilmesini gerektirir” (Akın, 2011: 140). Bu benimseme sürecinde topluma/topluluğa ait kültürel değerler gelecek nesillere sistematik olarak aktarılır (Koştaş, 1987: 329). Çünkü “İnsan toplumları varlığını kültürel aktarma yoluyla devam ettirir. Toplumsallaşma ise bu kültürel aktarmayı sağlayan önemli bir unsurdur. Ortak hayatın kuralları ve normları, topluma yeni katılan bireylere toplumsallaşma yoluyla aktarılır” (Türkkahraman, 2000: 17).

Bireyin siyasal açıdan toplumsallaşması olarak kısaca ifade edilebilecek siyasal toplumsallaşma ise aslında genel toplumsallaşma sürecinin bir türüdür. Bu yüzden siyasal öğrenme ve siyasal eğitim süreçlerini de içeren genel toplumsallaşma sürecinden bağımsız değildir. Siyasal toplumsallaşma ile diğer toplumsallaşma süreçleri arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. İçinde yaşadığı topluma ait değer, tutum ve davranışları öğrenen bireyin genel toplumsallaşma süreci içerisinde yine aynı toplumda var olan siyasal fikirleri de öğrenmesi ve bu anlamda siyasal bir bilinç geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle siyasal toplumsallaşma siyasetle ilgili bir öğrenme sürecidir. Bu süreçte kişi, siyasete katılma veya katılmama kararlarına etki eden faktörler ile kişilerarası ve kişinin devletle olan ilişkileri hakkında bir öğrenme sürecinden geçer (Türkkahraman, 2000: 23). Dolayısıyla süreç içinde birçok açıdan toplumsallaşan bireyin siyasal anlamda da bilinçe sahip olması beklenmektedir.

Genel toplumsallaşma sürecinin bir görünümü olan “siyasal toplumsallaşma”, bireyin siyasal kimliğini, siyasal formasyonlarını (siyasal eğilim, ilke, davranış, beğeni vb.) kazanma ve siyasal sistemin bir unsuru olma sürecini kapsar (Beşirli, 2005: 252). Bireyin siyasi yönelimleri ve davranış biçimlerini edindiği (Easton, 1968: 125), içinde yaşadığı topluma ve mevcut siyasal sisteme sadakat bağlarının geliştiği bu süreç çok erken yaşlarda başlamakta ve yaşamı boyunca şekillenmektedir (Easton and Hess, 1962: 246). Siyasal bir sistemin hayatta kalması için toplumdaki bireyler olgunlaştıkça, sistemin onlardan beklenen bilgi, değer ve tutumları edinmeleri gerekir. İyi ya da kötü olsun eğer sistem devam edecekse, en geniş anlamda toplum üyelerini kendilerinden beklenen türden siyasi rollere göre eğitebilmelidir (Easton, 1957: 311). Hyman’a (1969: 10) göre de siyasal sistemlerin istikrarını koruyabilmesi için vatandaşlar siyasal davranışları çok erken yaşta öğrenmeli ve hayatları boyunca da bu davranışlarını devam ettirmelidir. Aksi halde toplumsal alanda düzensizlik ve hatta kargaşa meydana gelecektir.

Bütün bu hususları göz önünde bulundurarak kapsamlı bir tanım yapan Alkan’a (1979: 8) göre siyasal toplumsallaşma, “toplumsal-siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış ve değerlerinin gelişmesi” sürecidir. Bu bakımdan siyasal toplumsallaşma durağan olmayan, aksine devam eden bir süreç olarak insanların kendi toplumlarının siyasal sistemleriyle ilgili değerleri, normları ve motivasyonları kazanma sürecidir. İnsanlar bu yolla siyasal sistemin bir üyesi haline gelirler (Türkkahraman, 2000: 23). Süreç içerisinde birey hangi siyasi partiyi destekleyeceğine ya da seçimlerde oy verip vermemesi gerektiğine güncel siyasal gelişmeleri de değerlendirmek suretiyle karar verir. Bu anlamda siyasal toplumsallaşma süreci bireyin siyasal katılım kararına da doğrudan etki etmektedir.

İmam Hatip Liseleri: Tarihsel Sürece Genel Bir Bakış

Türkiye’de din eğitimi ve öğretimi denilince ilk akla gelen kurumlardan biri olarak İmam-Hatip Liselerinin geçmişi çok eskilere dayandırılmaktadır. Bu anlamda İslam dininin ilk eğitim-öğretim kurumu olan ve Hazreti Muhammed’in ashabına İslam

dininin esaslarını öğrettiği ‘Suffe Mescidi’ nin “İslam kültür ve medeniyetindeki eğitim kurumlarının şekillenmesinde bir model ve prototip” (Özensel ve Aydemir, 2016: 24) olduğu söylenebilir. Ancak literatürde İmam Hatip Liselerinin tarihsel anlamda daha çok bir Selçuklu-Osmanlı eğitim kurumu olan Medreselerin devamı olduğu görüşü ağırlıklı olarak kabul görmektedir (Ayhan, 2014; Aşlamacı, 2014; Öcal, 2017).

“Arapça bir kelime olan, ‘ders okunan ve okutulan yer’ anlamına gelen medreseler, İslam eğitim geleneğinde orta ve yükseköğretime denk gelen en önemli öğretim kurumları olmuştur” (Aşlamacı, 2014: 33). Vatandaşa din hizmetlerini sunacak din görevlilerini yetiştirme anlamında ise Osmanlı’nın son dönemlerine kadar İmam-Hatip yetiştiren medreseler haricinde 1913 tarihine kadar özel bir kurumdan bahsedilmemektedir (Özensel ve Aydemir, 2016: 24). Bu kapsamda Evkaf Nezareti tarafından 6 Şubat 1912 tarihinde çıkarılan nizamname ile “Kur’an ve sünnet çerçevesinde İslam’ın medeniyet kurup geliştiren bir din olduğunu, onun faziletlerini, güzelliklerini insanlık âlemine anlatabilecek kâmil din insanları yetiştirmek” amacıyla *Medreset’ül Vaizin*³ kurulmasına karar verilmiştir (Öcal, 2017: 118). *Medreset’ül Vaizin*, yaklaşık on aylık bir sürenin ardından, 1912 yılının son günlerinde (28 Aralık 1912’de) İstanbul Soğukçeşme’de Vani Efendi Medresesi binasında eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır (Öcal, 2015: 66).

Bugünkü İmam Hatip Liselerinin ilk örneği sayılabilecek *Medreset’ül Eimme ve’l Huteba*⁴ (İmam ve Hatipler Medresesi) ise, Osmanlının son dönemlerinde adından da anlaşılacağı üzere imam ve hatip yetiştirmek amacıyla 1329 (1913) tarihinde yine Evkaf Nezareti’ne bağlı olarak açılmıştır. Tıpkı *Medreset’ül Vaizin*’de olduğu gibi, *Medreset’ül Eimme ve’l Huteba*’nın açılış gerekçesi de “dönemin imam ve hatiplerinde görülen kemiyet ve keyfiyet bakımından yetersizliklerdir” (Öcal, 2017: 121; Ergin, 1977: 163). Başka bir ifade ile milletin din hizmetlerine olan ihtiyacını yeterli seviyede karşılayabilecek, mesleki nitelikleri bakımından daha donanımlı imam ve hatipler yetiştirmek üzere bu kurum açılmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, bilindiği üzere 3 Mart 1924 günü TBMM’de kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 6 Mart günü resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. İmam-Hatip okullarının tarihi açısından önemli olan bu düzenleme ile ilgili kanunun 4. maddesi gereğince ülke çapında “imamet ve hitabet” gibi din hizmetlerini yürütmek üzere görevlendirilecek memurları yetiştirmek ve dini yükseköğrenimi tesis etmek amacıyla çalışmalara başlanmıştır (Öcal, 2017: 127). Bu kapsamda medreselerin yüksek kısımları İlahiyat Fakültelerine, orta kısımları ise İmam-Hatip mekteplerine dönüştürülmüştür (Alagöz, 2003: 573). İlk aşamada kanun

3 Kuruluş nizamnamesine göre *Medreset’ül Vaizin*’in öğretim süresi 4 yıldır ve müfredatında bugünkü İmam Hatip okullarının ders programlarının ilk örneği sayılabilecek bir metotla, dini ve seküler dersler birlikte planlanmıştır. Buradan mezun olanlar, askeri birliklerin imamlıkları ile vaizliklerine doğrudan atanabileceklerdi. Ayrıca, nitelikleri dikkate alınarak selatin camilerinin vaizliklerinde de görev yapabileceklerdi (Öcal, 2017: 118-20).

4 *Medreset’ül Eimme ve’l Huteba*, “Eimme ve Huteba” adlı imam ve hatipler yetiştiren kısmı ile “ezan ve ilahi” adlı müezzinler yetiştiren kısmı olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Ortaokul seviyesinde bir medrese olarak kurulmasına rağmen 1 yıllık kurslar şeklinde öğrenim vermiştir (Ergin, 1977: 163; Öcal, 2017: 121-2).

gereğince ülke genelinde 29 İmam ve Hatip Mektebi açılmış ve bu okullara toplam 2268 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Ancak bunlardan bir kısmı çeşitli nedenlerle okula devam edemediğinden eğitim-öğretim yılı sonunda öğrenci sayısı, 1822'ye düşmüştür. İkinci öğretim yılı olan 1924-1925'te 5 okul kapatılmış ve 2 tane daha açılmıştır. 1925-1926 öğretim yılında ise 8'i kapatılıp 2'si yeni açılan ve böylelikle sayı olarak 20'ye gerileyen okullardaki öğrenci sayısı 1009'a gerilemiştir. 1926-1927 öğretim yılında ise okulların 18'i birden kapatılmış ve yenileri açılmamıştır. Geriye sadece İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mektepleri açık kalabilmiştir (Ergin, 1977: 2125). “Bu son 2 İmam ve Hatip Mektebi de 1929-1930 öğretim yılı sonunda resmen, 1931-1932 öğretim yılı sonunda ise fiilen kapatılmışlardır. Böylelikle toplam sayıları 33'ü bulan İmam ve Hatip Mektepleri tarihe intikal ettirilmişlerdir” (Öcal, 1999: 204).

Dini eğitim ve öğretim üzerindeki kısıtlamaların katı olarak uygulandığı yaklaşık 20 yıl boyunca “toplum dini hayat bakımından şiddetli baskı ve kontrol altında tutulmuş, Müslüman halkın dini hayatı koyu bir karanlığa ve cehalete gömülmeye başlamıştır” (Öcal, 2017: 151). Bu kapsamda özellikle din görevlisi yetiştirilmesindeki sıkıntılarla birlikte halkın din hizmetlerine olan ihtiyacı da giderek artmıştır. Reed'e (1955: 151) göre, 1924-1949 yılları arasında Türkiye'de devletin dini eğitimin yasaklanmasına dönük uyguladığı politikalar nedeniyle din hizmetlerini yürütecek görevliler (imam, müezzin, vaiz vb.) yetiştirilemediği için ülke genelinde 40 bine yakın köy, kasaba ve şehir merkezlerindeki birçok camide İmam-Hatip kalmamıştı. Bu dönemde Müslüman halk açısından büyük bir dini önder kıtlığı yaşanıyordu, zira 1924'te çıkan yasa ile medreselerin kapatılması sonucu ulema sayılabilecek dini önderlerin yenileri yetişmemişti. Mevcut olan az sayıdaki vasıflı ulemanın/imamların çoğu ya altmış yaşın üzerindediydi veya ölmüştü (Reed, 1955: 151).

Devletin dini eğitimle ilgili yasakçı politikalarının yol açtığı süreç halkın din görevlilerine olan talebinin giderek arttığı bir ortam hazırlarken, yaşanan sürecin devamında siyasal hayatta yeni bir gelişme olarak 1945 yılında çok partili sisteme geçilmiş ve 1946'da ilk defa çok partili seçim yapılmıştır. Ancak seçimlerde “açık oy-gizli tasnif” sisteminin uygulanması sayesinde iktidar partisi olan CHP tekrar iktidara gelmiştir. Bununla birlikte iktidar partisi mensupları bir sonraki seçimlerde işlerinin zor olduğunu da görmüş ve gelecekte neler yapılması gerektiği ile ilgili konuları tartışmaya başlamışlardır. Dini alandaki yumuşama politikalarının tartışılması bağlamında 1947 yılında toplanan CHP Kurultayının bir dönüm noktası olduğu kabul edilebilir (Kara, 2019: 265). Bu anlamda Kurultayda söz alan birçok delege⁵ din eğitimi ve öğretiminin yasaklanmasının ortaya çıkardığı olumsuz durumları ve bu husustaki vatandaş şikâyetlerini yoğun olarak dile getirmiştir (Öcal, 2015: 74).

Din öğretiminde boşluk yıllarının meydana getirdiği sıkıntılar ve halkın dini hizmetler noktasındaki taleplerinin bir sonucu olarak Kurultay sonrasında bazı kararlar alınmıştır. Bu kapsamda 10 Şubat 1948 tarihinde toplanan CHP meclis grubunda Başbakan Hasan

5 CHP'nin 7. Kurultayında “din eğitimi ve laiklik” hakkında yapılan konuşmaların tam metni için Bkz. (Ayhan, 2014: 107-125; Kara, 2019: 298-328).

Saka'nın önerisi üzerine "ilkokullarda din derslerinin konulması ve imam ve hatip yetiştirmek amacıyla meslek okulları açılması" konularında inceleme yapmak ve rapor hazırlamak üzere 17 kişilik bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyonun hazırladığı raporda imamlık ve hatiplik gibi din hizmetlerinin yerine getirilmesi noktasında elemanlar yetiştirilmesi tavsiye edilmiştir (Öcal, 2017: 162). Anılan tavsiye kararı doğrultusunda, 20 Mayıs 1948 tarihinde toplanan Halk Partisi meclis grubu, sadece ortaokulu bitirenlerin ve askerlik ödevini yapmış olanların gidebileceği İmam ve Hatip yetiştirme kurslarının açılması ve organize edilmesi için Millî Eğitim Bakanlığını yetkilendirmiştir (Jaschke, 1972: 77).

İmam-Hatip okullarının yeniden açılması ve sayılarında gözle görülür bir artışın gerçekleşmesi ise Demokrat Parti'nin (DP) iktidara geldiği 1950 yılından sonra meydana gelmiştir (Akşit ve Coşkun, 2005: 400). DP'nin iktidara gelmesinden kısa bir zaman geçtikten sonra vatandaşların talebi ve Celaleddin Ökten'in de gayretleri üzerine din görevlileri yetiştirmek amacıyla bir okul açılması hükümet tarafından kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından bakanlık müsteşarının başkanlığında ve genel müdürlerden oluşan bir "Müdürler Komisyonu" oluşturulmuştur. Bu komisyon "İmam Hatip Okulu" adıyla 7 ilde 1951-1952 öğretim yılından itibaren eğitime başlamak üzere (İstanbul, Ankara, Adana, Kayseri, Konya, Isparta, Maraş) birer okul açılması kararını almış ve karar 17 Ekim 1951 tarihinde bakan Tevfik İleri tarafından onaylanmıştır (Öcal, 2015: 75).

İmam-Hatip okullarının niteliksel gelişimiyle ilgili en önemli gelişmelerden birisi 1973 yılında yaşanmıştır. 14 Haziran 1973 tarihinde yasalaşan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 32. maddesi gereğince "İmam Hatip Okulu" olan adı "İmam Hatip Lisesi" olarak değiştirilmiştir (Ünsür, 2005: 178). 1985 yılına gelindiğinde "1980'li yıllarda muhafazakâr kesimin yaşadığı toplumsal değişim ve dönüşümün" İHL'lere yansımalarının çarpıcı örneği olarak gösterilebilecek gelişme ise, yeni ve farklı bir statüye sahip İmam-Hatip Lisesinin açılması olmuştur (Gökçaftı, 2005: 237). Bu tarihte ilk kez bir Anadolu İmam Hatip Lisesi İstanbul/Beykoz'da Almanca eğitim yapmak üzere açılmıştır (Gündüz, 1998: 554). 1990'lı yıllarda İmam Hatip Liseleri hakkında yürütülen tartışmalar bilimsel olmaktan ziyade siyasal boyutta yoğunlaşmış (Aşlamacı, 2014: 135), özellikle bazı medya organları kanalıyla bu okullara şüpheyle bakan laik çevrelerin endişeleri üzerinden, İHL'lerin laik cumhuriyet rejimine karşı bir tehdit oluşturduğu imajını kuvvetlendirmeye yönelik kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

28 Şubat süreci⁶ sonrasında faaliyete geçirilen uygulamalar nedeniyle o tarihe kadar okul ve öğrenci sayılarında görülen muntazam artış birdenbire durmuş, sonrasında ise

6 28 Şubat 1997 tarihinde Başbakanlığını Necmettin Erbakan'ın yaptığı, Refah Partisi (RP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyon iktidarı döneminde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında alınan kararlar nedeniyle İmam Hatip Okullarına devam eden öğrenciler ve onların velileri bazı sıkıntılar yaşamıştır. Postmodern darbe olarak da nitelendirilen "28 Şubat Süreci", Türkiye'de siyasal, idari, hukuki ve toplumsal alanlarda bir dizi değişime neden olmuştur. Bu süreçte İslami hareketler "irtica tehdidi" olarak tanımlanmış ve ciddi şekilde baskı altına alınmıştır (Aşlamacı, 2014: 135).

kayıtlı öğrenci sayısında keskin bir şekilde düşüş yaşanmıştır. Kamuoyunda “8 yıllık kesintisiz eğitim yasası”⁷ olarak bilinen 16 Ağustos 1997 tarih ve 4306 sayılı kanun ile İHL’lerin orta kısımları kapatılarak Kur’an Kurslarına kayıt yaptırabilmek için 8 yıllık ilköğretim mezunu olmak şartı getirilmiştir (Gündüz, 1998: 556). Yasanın ikinci maddesi gereğince 1997-1998 öğretim yılından itibaren İHL’lerin orta kısımlarına öğrenci alımı durdurulmuştur.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (Ak Parti) iktidara gelmesiyle birlikte 28 Şubat sürecinin İHL’nin toplumsal tabanında yarattığı olumsuz etkilerin süreç içerisinde tedrici olarak ortadan kaldırıldığı görülmektedir. 2003 yılından günümüze değin gelen bu dönemde 28 Şubat süreciyle birlikte İmam Hatip Okullarında nicelik (özellikle okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında) ve nitelik olarak yaşanan gerileme yerini pozitif bir ivmeye bırakmış, İHL’lerin toplumsal tabanının beklentileri (katsayı probleminin giderilmesi, okulların orta kısımlarının yeniden açılması, askeri ve polis okullarına girişteki yasakların kaldırılması vb.) siyasal iktidar tarafından yaklaşık 10 yıllık bir süreç içerisinde peyderpey karşılanmıştır.

Tablo 1.

2019 Yılı Toplam Sayılar

Okul Türleri	Okul/ Kurum	Öğrenci Sayısı		
		Erkek	Kadın	Toplam
İmam Hatip Lisesi- Anadolu İmam Hatip Lisesi	1.610	221.296	273.080	494.376
Anadolu İmam Hatip Lisesi (Yabancı Uyruklular)	13	2.494	1.132	3.626
Açıköğretim İmam Hatip Lisesi	1	42.902	64.965	107.867
İHL Toplam	1.624	266.692	339.177	605.869
İmam Hatip Ortaokulu	2.847	314.326	339.534	653.860
İmam Hatip Lisesi Bünyesinde İmam Hatip Ortaokulu	547	44.533	63.392	107.925
İmam Hatip Ortaokulu Toplam	3.394	358.859	402.926	761.785
GENEL TOPLAM	5.018	625.551	742.103	1.367.654

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı (MEB-SBG), Millî Eğitim İstatistikleri, 2019.

7 16.08.1997 tarih ve 4306 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanun’da Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun (18.08.1997 gün ve 23084 sayılı Resmî Gazete).

2019 yılı itibariyle gelinen noktada genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Tablo 1’de yer alan verilerden hareketle İmam Hatip Okulları açısından zikredilen “altın çağ” tabirinin “nicelik” açısından isabetli bir tespit olduğu söylenebilir. Ancak sayısal olarak altın çağını yaşayan İmam Hatip Okullarının “nitelik” olarak beklenen verimin alınamadığı yönünde eleştiriler⁸ de mevcuttur (Bk. Karaman, 2014: 12; Kara, 2005: 36-37). Örgün ve açık öğretim programları dâhil toplamda 5018 okul ve 1.367.654 öğrencisiyle İmam Hatip Okulları bugün Türk Eğitim Sisteminde genel öğrenci kitlesinin yaklaşık %12’sine⁹ tekabül etmekte, öğrencilerin aileleriyle birlikte değerlendirildiğinde çok daha geniş bir toplumsal tabanı temsil etmektedir.

Yöntem

Siyasal toplumsallaşma sürecinde İmam Hatip Liselerinin rolünü tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada bir nicel araştırma yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda saha araştırması aşamasında toplanan veriler SPSS 24 istatistik programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Ankette yer alan “Siyasal kimlik tercihi” ve “yaş gruplarına” ilişkin veriler frekans ve yüzde tabloları ile gösterilerek yorumlanmıştır. Ankette alt bir bölüm olarak bulunan ve içeriğinde siyasi toplumsallaşma araçlarının yer aldığı 20 ifadeli ölçme faktör analizi uygulanmış, oluşan faktörler t-Testi ve Tek yönlü varyans analizleriyle (ANOVA) yorumlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulardan bütün İHL mezunlarını kapsayacak genel geçer çıkarımlar yapılmasından özellikle kaçınılmış ve sosyal gerçekliğin doğası gereği çok boyutlu görünümünün olabileceği göz ardı edilmemiştir. Bu bağlamda, İHL mezunlarının siyasi toplumsallaşma süreçlerinin de bireysel ve toplumsal açıdan farklı görünüm arz edebileceği genel kabulünden hareketle, çalışmada elde edilen bulgular bütüncül bir yaklaşımla farklı etkenler birlikte değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 1951 yılında yeniden açılmalarından itibaren Türk Eğitim Sisteminde genel eğitim sisteminin bir parçası ve bir orta öğretim kurumu olarak yer alan İmam Hatip Liselerinden mezun olan tüm bireylerdir. Araştırmanın örnekleme ise Türkiye’nin farklı bölge ve yerleşim birimlerindeki İmam Hatip Liselerinden farklı dönemlerde mezun olmuş 18 ve 67 yaş aralığında, 218’i kadın ve 232’si erkek olmak üzere toplamda 450 kişiden oluşmaktadır. Örneklem, olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden “kartopu örneklem” tekniği ile tespit edilmiştir. Bireyler açısından çok özel sayılabilecek konularla ilgili yapılan bazı çalışmalarda deneklere ulaşmakta birtakım güçlükler yaşanabilmektedir. “Bu tür durumlarda, ilk araştırma grubu veya bireyler aracılığıyla yeni denekler bulmaya dayanan örneklem türüne

8 Konya İmam Hatip Okulu ilk mezunlarından (1958) olan Prof. Dr. Hayrettin Karaman mevcut İmam Hatip okullarının ilk zamanlardaki kaliteyi yakalayamadığını şu ifadelerle dile getirmektedir: “...Sayıları arttıkça keyfiyet itibariyle gerileyen mektepler” (Karaman, 2014: 12).

9 Ortaokul ve Lise Türkiye geneli toplam öğrenci sayısı 2019 itibariyle 11.276.669’dur (MEB-SBG, 2019, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri, [http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361\(19.11.2019\)](http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361(19.11.2019))).

kartopu örnekleme denir” (Erkuş, 2013: 124). Araştırma ilerledikçe, örnekleme tıpkı bir kartopu gibi büyümekte ve analiz için yeterli sayıya ulaşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 111). “Kartopu örnekleme tekniğinde deneklerin sosyal ağ bağlantıları kullanılarak yeni deneklere ulaşılması sağlanmaktadır” (Gürbüz ve Şahin, 2016: 135). Konusu gereği İHL-siyaset ilişkisine çağrışımında bulunan araştırma kapsamında veri toplamak amacıyla ulaşılan İHL mezunlarının önemli bir çoğunluğu araştırmaya katkıda bulunmak noktasında çekingen davranmıştır. Bu nedenle kartopu örnekleme tekniğinin tabiatı gereği veri toplayabilmek amacıyla öncelikli olarak tespit edilen İHL mezunlarına ulaşılarak araştırmaya katılımları konusunda ikna edilmeleri sağlanmış, daha sonra görüşülen bu ilk katılımcıların İHL mezunu sosyal çevrelerine ise yine onların referansıyla ulaşılmıştır. Bu aşamada verilerin toplanması daha çok elektronik ortama aktarılan anket formunun “e-posta” veya “Whatsapp” gibi elektronik ortamlar kanalıyla yeni tespit edilen katılımcılara iletilmesi yoluyla elde edilmiştir.

Hipotezler

Araştırmanın kapsamı dâhilinde İHL mezunlarının siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki eden faktörler bakımından mezunların sahip olabilecekleri siyasal tutum ve eğilimlerin sınanması amacıyla birtakım hipotezler üretilmiştir. Bu kapsamda araştırmada sınanan hipotezler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

1. İmam Hatip Liseleri, mezunları üzerinde ailelerden bütünüyle “farklı ve/veya yeni” bir siyasal kimlik oluşturmamaktadır.
2. Siyasal kimlik bağlamında kendisini “Muhafazakâr, İslamcı, Milliyetçi veya Sağcı” olarak tanımlayan aileler çocuklarını genellikle İmam Hatip Liseleri’ne göndermektedir.
3. İHL mezunları büyük oranda ailelerinin siyasal tercihlerini benimsemektedirler.
4. İHL mezunları çoğunlukla “Sağ veya Muhafazakâr” siyasal kimliklere sahiptir.
5. Siyasal toplumsallaşma süreçleri açısından “eski” ve “yeni” kuşak mezunlar arasında belirgin farklılıklar vardır.
6. Siyasal toplumsallaşma sürecinde İHL’ler erkek mezunlar üzerinde daha çok etkilidir.
7. Siyasal toplumsallaşma sürecinde İHL’lerin etkisi mezunların “siyasal kimliğine” göre farklılık taşımaktadır.

Bulgular

Araştırmaya katılan İHL mezunlarının kendilerini öncelikle nasıl tanımladıkları sorusuna verdikleri yanıtlar üzerinden oluşturulan tablo (Tablo 2) incelendiğinde, katılımcıların kendilerini en çok %37,3 gibi yüksek bir oranla “Muhafazakâr” olarak tanımladıkları görülmektedir. Muhafazakârlıktan sonra en çok tercih edilen siyasi kimlikler ise %24,5’le “Milliyetçilik” ve %21,7 ile “İslamcılık” olmuştur. Kendisini “Demokrat” olarak tanımlayanların oranı ise %6,6’dır. Alan araştırması sırasında seçeneklerde böyle bir tercih sunulmamasına rağmen katılımcıların %5,2’si kendisini “Müslüman” olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Diğer seçeneği içerisindeki %4,7’lik kesimde ise sayıca az da olsa kendisini “liberal, realist, vatansever, mutedil” gibi kimliklerle tanımlayanlar da mevcuttur. Katılımcıların toplamda %83,5 gibi çok yüksek bir oranda kendisini tanımlarken Muhafazakâr, Milliyetçi veya İslamcı kimliklerinden birisini tercih ettiği görülmektedir. Bu durum “İHL mezunlarının çoğunlukla Sağ veya Muhafazakâr siyasi kimliklere sahiptir” şeklindeki hipotezi (hipotez-4) doğrulamaktadır. Katılımcılardan herhangi bir kişisel veri istenmemesine rağmen siyasi kimlikle ilgili soruyu mezunların %5,8’i (26 kişi) cevapsız bırakmıştır.

Tablo 2.

Siyasal Kimlik Tercihi

KİMLİKLER	İHL Mezun			Baba			Anne		
	N	%	Geç. %	N	%	Geç. %	N	%	Geç. %
Muhafazakâr	158	35,1	37,3	186	41,3	45,6	202	44,9	49,3
Milliyetçi	104	23,1	24,5	86	19,1	21,1	59	13,1	14,4
İslamcı	92	20,4	21,7	97	21,6	23,8	116	25,8	28,3
Müslüman	22	4,9	5,2	-	-	-	-	-	-
Demokrat	28	6,2	6,6	29	6,4	7,1	20	4,4	4,9
Diğer	20	4,4	4,7	10	2,2	2,5	13	2,9	3,2
Toplam	424	94,2	100,0	408	90,7	100,0	410	91,1	100,0
Cevapsız	26	5,8		42	9,3		40	8,9	
Toplam	450	100,0		450	100,0		450	100,0	

İHL mezunları ile ebeveynlerinin tercih ettiği siyasi kimliklere ait verilere göre katılımcıların siyasi kimliği ile anne ve babaların siyasi kimliğine ait oranlar büyük oranda benzeşmektedir (Bkz. Tablo 2). “Muhafazakârlık, Milliyetçilik ve İslamcılık” kimlikleri birbirine yakın oranlarda ve ilk üç sırada yer almaktadır. Ancak Milliyetçilik, ebeveynlerde en çok tercih edilen üçüncü siyasi kimlik iken, katılımcılar tarafından %24,5 ile en çok tercih edilen ikinci siyasi kimlik olmuştur. Bu verilerle örneklem dâhilindeki İHL mezunlarının özellikle siyasi kimlik tercihleri kapsamında İHL mezunu olmaktan daha çok ailelerinin siyasi kimliklerinden etkilenmiş oldukları tespit

edilmiştir. Bu anlamda ailenin siyasal toplumsallaşma sürecinde çocuk üzerindeki önemli etkisinin İHL mezunları açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca, İHL mezunları arasında belirli oranda katılımcının ebeveynlerinden farklı olarak kendilerini siyasal bir kimlik olmamasına rağmen “Müslüman” olarak tanımladığı da görülmüştür.

Tablo 3.

Siyasal Kimlik ve Yaş Grupları (Çapraz Tablo)

KİMLİKLER	X (39 ve üzeri)	Y (22-38 arası)	Z (21 yaş altı)
Muhafazakâr	%45,5	%47,2	%20,3
Milliyetçi	%14,2	%14,8	%43,2
İslamcı	%23,9	%16,9	%24,3
Müslüman	%11,2	%4,9	-
Demokrat	%3,0	%9,2	%7,4
Diğer	%2,2	%7,0	%4,7
Toplam	%100	%100	%100
($X^2=77,012$, $sd=10$, $p=0,000$)			

Siyasal kimlik ile yaş grupları arasında yapılan Ki-Kare analizinde bu iki sınıflayıcı değişken arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir (Ki-Kare=77,012, $sd=10$ $p=0,000$). Buna göre İHL mezunlarından Z kuşağı içerisinde yer alan 21 yaş altı grupta bulunanlar kendilerini en fazla “Milliyetçi” (%43,2) olarak tanımlarken, X (%45,5) ve Y (%47,2) kuşağında yer alan İHL mezunları kendilerini daha çok “Muhafazakâr” olarak tanımlamaktadırlar (Bkz. Tablo 3). Başka bir ifadeyle genç katılımcılarda Milliyetçilik oranı daha yüksekken yaş düzeyi arttıkça Muhafazakârlık kimliği daha çok tercih edilmektedir. Diğer taraftan kendisini “Müslüman” olarak tanımlayanların %11,2’lik bir oran ile X kuşağında yer alırken Z kuşağı içerisinde kendisini Müslüman olarak tanımlayan hiçbir katılımcı yoktur. Kendisini “Demokrat” olarak tanımlayanların %9,2 ile en yüksek düzeyde temsil edildiği kuşak Y kuşağıdır. İslamcılarının oranları ise Z (%24,3) ve X %23,9) kuşaklarında birbirine yakınken, Y kuşağında bu oran (%16,9) daha düşüktür.

Tablo 4.

İHL Mezunlarının Siyasal Toplumsallaşma Sürecine Etki Eden Unsurlara Uygulanan Faktör Analizinin Dönüşümlü Matrisi

	Ort.	St. Sp.	Faktörler		
			1	2	3
İmam Hatip Lisesi					
İHL'deki diğer öğretmenler	1,95	1,248	,824		
İHL mezunu arkadaş çevresi	1,98	1,325	,805		
İHL'deki meslek dersi öğretmenleri	1,98	1,296	,796		
İHL'deki okul ve sınıf arkadaşları	2,00	1,304	,780		
İHL mezunlarının ağırlıkta olduğu siyasi parti teşkilatları	1,76	1,196	,775		
İHL döneminde okunan ders harici yayınlar	2,21	1,427	,749		
İHL'deki ders müfredatı	1,86	1,222	,760		
İHL ile ilgili STK'ların düzenlediği etkinlikler	1,59	1,073	,740		
Genel olarak İHL mezunu olma	2,33	1,489	,707		
İHL mezunu akrabalar	1,71	1,177	,696		
İHL mezunu siyasetçiler	2,17	1,445	,610		
Dini grup sohbetleri	1,95	1,361	,574	,451	
Dini liderler	2,20	1,446	,563	,440	
Siyasal Olaylar ve Medya					
Siyasal olaylar ve güncel siyasi gelişmeler	2,90	1,618		,853	
Devletin izlediği politikalar	2,93	1,578		,841	
Basılı ve görsel medyada okunanlar/izlenenler	2,61	1,510		,739	
Sosyal medyada (Facebook, Twitter, Instagram vs.) yapılan siyasi paylaşımlar	2,15	1,385		,576	
Aile					
Baba	2,43	1,454			,874
Anne	2,14	1,351			,862
Kardeşler	1,94	1,319			,726
Eigenvalue			7,36	3,41	2,75
Açıklanan Varyans	Toplam: % 67,66		%36,80	%17,08	%13,77
Cronbach's alpha			0,947	0,858	0,879
KMO Sampling adequacy			0,934		
Barlett's test of sphericity			X ² =4713,963, sd=190 p=0,000		

Çalışma kapsamında İHL mezunlarına siyasal görüşlerinin şekillenmesinde hangi araçların ya da unsurların etkili olduğu sorulmuş ve bunların etki derecelerini düzenlenen ölçeğe göre “1. Hiç”, “2. Çok az”, “3. Kısmen”, “4. Çok” ve “5. Çok fazla”

şeklinde cevaplamaları istenmiştir. Ayrıca İHL mezunlarının siyasal toplumsallaşma sürecine etki eden kişileri ve unsurları içeren ifadelerin bulunduğu bölüme faktör analizi (KMO değeri: ,934) uygulanmıştır (Bkz. Tablo 4). Analiz sonucunda bahse konu etkenler ve unsurların 3 faktör altında toplandığı ve bu üç faktörün de %67,66 gibi yüksek bir oranla toplam varyansın üçte ikisinden fazlasını açıkladığı tespit edilmiştir. İçeriğindeki İfadeler dolayısıyla ilk faktöre “İmam Hatip Lisesi” faktörü adı verilmiştir. Faktör altında toplanan ifadelerin ortalamaları oldukça düşük ve neredeyse hepsi “çok az” seviyesinde veya bu seviyeye yakındır. Dolayısıyla ilk faktör altındaki etkenlerin İHL mezunlarının genellikle katılmadığı ifadelerden oluştuğu söylenebilir. Bu özelliklere sahip İHL faktörü, tek başına toplam varyansın %36,80’ini açıklamaktadır ve eigendeğeri de 7,36’dır. Faktörü oluşturan ifadelerin güvenilirliği de oldukça yüksektir (Cronbach’s alpha= ,947).

Tablo 5.

Cinsiyet ile “İHL” Faktörü Arasındaki İlişki (t-Testi Sonuçları)

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	Sig.
Kadın	218	48,5650	8,80780	2,989	,084
Erkek	232	51,3484	10,25540		

	Ortalamaların Eşitliği için t-testi						
	t	Sd.	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Varyanslar eşit sayıldığında	-3,080	448	,002	-2,78335	,90380	-4,559	-1,007
Varyanslar eşit sayılmadığında	-3,094	444,460	,002	-2,78335	,89955	-4,551	-1,015

Cinsiyet bağımsız değişkeni ile İHL faktörü arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmiştir ($t=-3,080$, $sd=448$, $p=,002$) (Bkz. Tablo 5). Bu faktör altında toplanan ifadeler bakımından erkeklerin ortalaması kadınlardan daha yüksektir. Dolayısıyla İHL’lerin siyasal toplumsallaşma sürecinde erkek mezunlar üzerinde kadınlara göre daha etkili olduğu ve araştırmanın bu yöndeki hipotezinin (hipotez-6) doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 6.

Yaş Grupları ile “İHL” Faktörü Arasındaki İlişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	Sd.	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	5211,991	2	2605,995	31,665	,000
Gruplar Dahilinde	36788,009	447	82,300		
Toplam	42000,000	449			

	N	Ort.	St.Sp.	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
21 ve altı (Z)	168	46,8270	7,33016	39 ve üstü (X)*
22-38 arası (Y)	147	49,0296	9,33245	39 ve üstü (X)*
39 ve üstü (X)	135	55,0053	10,61506	21 ve altı (Z)* 22-38 arası (Y)*
Toplam	450	50,0000	9,67167	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

“İmam Hatip Lisesi” faktörü kapsamında benzer bir farklılık ilişkisi de kuşaklar¹⁰ (yaş grupları) arasında görülmektedir (F=31,665, p=,000) (Bkz. Tablo 6). Yapılan varyans analizine göre, X kuşağına mensup katılımcılar, İHL faktörü altındaki ifadeler açısından Y ve Z kuşaklarına mensup katılımcılardan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Y ve Z kuşağı arasında anlamlı bir farklılık yokken, özellikle Z kuşağının ortalaması, X kuşağından belirgin şekilde düşüktür. Dolayısıyla, İHL’lerin genç mezunların siyasal toplumsallaşma süreçlerinde nispeten daha az etkili olduğu anlaşılmaktadır. İHL’lerin siyasal görüşlerine en yüksek oranda etki ettiği kuşak ise X kuşağıdır. Bu veriler, “siyasal toplumsallaşma süreçleri açısından eski ve yeni kuşak İHL mezunları arasında belirgin farklılıklar olduğu” yönündeki hipotezimizi (hipotez-5) doğrulamaktadır.

10 Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü’ne (TDK) göre kuşak, “yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu” (TDK, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Genellikle Avrupa ülkeleri için yapılan ve sosyal araştırmalarda Türkiye için de kullanılan tasnife göre, yaklaşık olarak 1965-1979 yılları arasında doğanlar (X) Kuşağı, 1980 ve 1999 yılları arasında doğanlar (Y) Kuşağı, 2000 yılı sonrasında doğanlar (Z) Kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır (Arslan ve Staub, 2015: 5).

Tablo 7.

Siyasal Kimlik ile “İHL” Faktörü Arasındaki İlişki (Varyans Analizi)

	Kareler Toplamı	Sd.	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	1872,366	5	374,473	3,952	,002
Gruplar Dahilinde	39603,094	418	94,744		
Toplam	41475,460	423			
	N	Ort.	S.S.	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)	
Muhafazakâr	158	51,1974	10,41133	Milliyetçi*	
Milliyetçi	104	47,4098	8,70121	Muhafazakâr*	
İslamcı	92	50,6601	8,50168		
Müslüman	22	55,6788	12,18838		
Demokrat	28	50,7800	11,27080		
Diğer	20	46,9047	9,34668		
Toplam	424	50,1542	9,90206		

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların siyasi kimlikleri ile ilk faktör arasındaki ilişki de anlamlı bir ilişkidir (F=3,952, p=,002) (Bkz. Tablo 7). Buna göre kendisini “Milliyetçi” olarak tanımlayanlar ile kendisini “Muhafazakâr” olarak tanımlayanlar arasında anlamlı bir farklılık vardır (hipotez-7). Milliyetçilerin bu faktör altındaki ortalaması diğer siyasi kimliklere göre oldukça düşüktür. Bu veri dolayısıyla kendisini “Milliyetçi” olarak tanımlayan katılımcıların siyasi görüşlerinin İHL mezunu olmaktan fazla etkilenmediğini söylemek mümkündür. “Milliyetçiler” açısından siyasi görüşlerin şekillenmesinde ailenin daha etkili olduğu düşünülmektedir. Ailenin siyasi toplumsallaşma sürecindeki baskın etkisinin bu analiz dolayısıyla da ortaya çıktığı söylenebilir.

Tablo 4’te verilen ortalamalar göz önünde bulundurulduğunda İHL mezunlarının siyasi toplumsallaşma sürecine etki eden en önemli unsurlar “Devletin izlediği politikalar” (Ort: 2,93) ve “Siyasal olaylar ve güncel siyasi gelişmeler” (Ort: 2,90) olarak görülmektedir. Çalışmanın teorik kısmında tartışıldığı üzere, İHL’lerin tarihsel süreçte devlet eliyle doğrudan olumlu veya olumsuz bazı düzenlemelere muhatap olduğu bilinmektedir. Şüphesiz bu düzenlemeler İHL mezunlarını da etkilemiştir. Ancak İHL’ler haricinde, ülkenin genel siyaseti bakımından hükümetlerin diğer alanlarda uyguladığı politikaların ve güncel siyasi gelişmelerin katılımcıların siyasi toplumsallaşma sürecine olan etkisinin diğer araçlara ve unsurlara nispeten daha

yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. “Devletin izlediği politikalar” ve “güncel siyasal olaylar/gelişmeler” etkenlerine en yakın ortalamaya sahip aracı ise “medya” (Ort: 2,61) olmuştur. Katılımcıların siyasal olayları takip etmede tercih ettikleri basılı ve görsel medya organlarının İHL mezunlarının siyasal toplumsallaşma sürecindeki etkisi oldukça yüksektir. Medya, ölçek içerisinde en yüksek üçüncü ortalamaya sahiptir.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, siyasal toplumsallaşma sürecinde İHL’lerin mezunları üzerinde aile ve siyasal olaylar gibi faktörlere göre sınırlı oranda bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İHL mezunlarının sahip oldukları siyasal görüşleri genel olarak ailelerinden tevarüs ettiklerini ve dolayısıyla mevcut siyasal görüşlerinin ana hatlarıyla İHL eğitimleri öncesinde de var olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan belirli siyasal kimliklere (Sağcı, Muhafazakâr, İslamcı, Milliyetçi vb.) sahip ebeveynlerin, ideolojik amaçlar gütmekten ziyade dini inanç veya hassasiyetlerinin yeni kuşaklara/nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla çocuklarını bu okullara yönlendirdikleri söylenebilir. Çocuklarını İHL’lere gönderen ailelerin (veya toplumsal tabanın) temel amaçlarından birisi de dini eğitim talebiyle beraber evlatlarının çağın gerektirdiği bilimsel/teknik/modern bilgi kaynaklarına erişerek mezuniyetten sonra iş bulmayı kolaylaştıracak bir diplomaya sahip olmalarıdır. Bu diplomanın devlet dairelerine ve üniversitelere girişte geçerli olması da diğer önemli beklentidir. Aksi takdirde veliler ve öğrenciler başka bir okula yönelebilmektedir. Bunun en önemli kanıtı 28 Şubat sürecinde yaşanan katsayı uygulamasından sonra İHL’lerdeki öğrenci sayısında yaşanan belirgin düşüştür.

Araştırmanın sonuçlarına göre İHL’lerden son dönemlerde mezun olan gençlerin siyasal kimlik anlamında kendilerini “Muhafazakâr” veya “İslamcı” olmaktan daha çok “Milliyetçi” olarak tanımladıkları görülmüştür. Ayrıca, genç mezunlar “İmam Hatiplilik” kimliğine eski mezunlar kadar önem vermemekte ve siyasal görüşlerinin İHL’ler tarafından etkilendiğini düşünmemektedir. İHL mezunlarının siyasal ve toplumsal kimliklerine bir tehdit olarak görülen sorunların günümüzde çözüme kavuşmuş olması (katsayı engeli, askerlik ve polislik mesleklerine giriş yasağı, başörtüsü sorunları vb.) bu değişimin temel nedeni olarak düşünülebilir. Bu anlamda her ne kadar eski mezunlar tarafından ciddi manada eleştirilseler de genç mezunların sahip olduğu siyasal tutum ve eğilimlerdeki bu farklılıklar, İHL’ler ve siyaset ilişkisi bağlamında süregelen tartışmalar açısından sürecin normalleşmesi olarak görülebilir. Gelinek noktada, bu bulgular İHL’lerden genellikle siyasal İslamcı nesiller yetiştiği yönündeki iddiaları (zira araştırma sonuçları böyle bir iddiayı desteklemekten çok uzaktır) daha sağlıklı bir zemine taşıyabilecek niteliktedir. Başka bir ifadeyle araştırma sonucunda elde edilen bulgular, İHL’lerin Türkiye’de artık siyasal gündemin bir öznesi olmaktan daha çok bir eğitim kurumu olarak tartışılmasına ve bu okullarda verilen mesleki eğitimin niteliğine odaklanılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akın, M. H. (2011). *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akşit, B. (1993). Türkiye’de İslami Eğitim; Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Medrese Reformu ve Cumhuriyet’te İmam Hatip Okulları, Çağdaş Türkiye’de İslam-Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet, (Ed: Richard Tapper), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akşit, B. ve Coşkun, M. K. (2005). Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-6*, İslamcılık, (Der: Yasin Aktay), 2. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Alagöz, M. (2003). “Eğitim Sistemi İçerisinde İmam-Hatip Liselerinin Yeri”, *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 572-579.
- Alkan, T. (1979). *Siyasal Toplumsallaşma- Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, A. ve Staub, S. (2015). “Kuşak Teorisi ve İçgirişimcilik Üzerine Bir Araştırma”, *KAÜ- İİBF Dergisi*, 6 (11), 1-24.
- Aşlamacı, İ. (2014). *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Okulları*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye’de Din Eğitimi*, 3. Baskı, İstanbul: Dem Yayınları.
- Beşirli, H. (2005). “Politik Sosyalleşme Araştırmaları ve Politik Sosyalleşme Sürecinin Bir unsuru Olarak Kışla”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies)*, Sayı: 31, 251-261.
- Easton, D. (1957). “The Function of Formal Education in a Political System”, *The School Review*, Vol. 65, No. 3, Symposium: Social Science and Education, 304-316.
- Easton, D. (1968). “The Theoretical Relevance of Political Socialization”, *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne De Science Politique*, 1(2), 125-146.
- Easton, D. and Hess, R. D. (1962). “The Child’s Political Word”, *Midwest Journal of Political Science*, 6(3), 229-246.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1-2-5, İstanbul: Eser Matbaası.
- Erkuş, A. (2013). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gökçaftı, M. A. (2005). *Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gündüz, T. (1998). “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Kronolojisi (1923-1998)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 543-557.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Hyman, H. H. (1969). *Political Socialisation*, Free Press, New York.
- Jaschke, G. (1972). *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara, İ. (2005). İmam-Hatip Liselerini Yeniden Tartışmak, İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim, (yayına hazırlayan: Mahmut Zengin) . İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Kara, İ. (2017). *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam-2.Cilt*, 2. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İ. (2019). *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam-1.Cilt*, 9. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaman, H. (2014). *İmam-Hatiplilik Şuuru*, 7. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koştaş, M. (1987). “Sosyalleşme (Socialisation)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 329-334.
- MEB-SGB, (2019). Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018-2019, (http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361 (19.11.2019))
- Öcal, M. (1999). “Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, 201-254.
- Öcal, M. (2015). Dünden Bugüne İmam-Hatip Liseleri (1913-2013), *100. Yılında İmam-Hatip Liseleri Sempozyumu-Bildiriler*, (Ed: Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit), Ankara: Dem Yayınları.
- Öcal, M. (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özensel, E. ve Aydemir, M. A. (2016). *Türkiye'de İmam Hatipli Olmak-Temel Sorunlar, Beklentiler ve Değer Yapıları*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Reed, H. A. (1955). “Turkey's New İmam-Hatip Schools”, *Die Welt Der İslams*, New Series, Vol. 4, Issue 2/3, 150-163.
- Subaşı, N. (2004), “İmam-Hatipliler Üzerine: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 115-132.
- TDK, (2019). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.585797d7d75545.78376984, (19.12.2019).
- Türkkahraman, M. (2000). *Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ünsür, A. (2005). *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yıdırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.